

ERZİNCAN ADI ÜZERİNE*

ON THE NAME OF ERZİNCAN

Ruhi KARA¹

ÖZET: Erzincan Anadolu'da önemli bir stratejik bölgede yer almaktadır. Avrupa'yı Asya'ya bağlayan yolların üzerinde olması dolayısıyla çeşitli medeniyetlere ve devletlere ev sahipliği yapmıştır.

Tarih öncesi dönemlerde şehrin adı Eriza iken, Grek kaynaklarında Aziris, Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng, Erznga, Bizans kaynaklarında Arıngam, Arsingan, Erzingan; Arap kaynaklarında ise Erzencan şeklinde geçer. Türk fetihlerinden sonra şehrin adı önce Erzingan, Ezirgan olarak söylenmiş, ardından da bugünkü şeklini almıştır.

Bu çalışmamızda tarih boyunca verilen isimler tarihî ve edebî kaynaklardan araştırılarak değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Eriza, Erzingan, Erzincan.

ABSTRACT: Erzincan is located in a strategically important region in Anatolia. As it is on the roads connecting Europe to Asia, it has hosted various civilizations and states. While the name of the city in prehistoric times was Eriza, it is Aziris in Greek sources, Erez, Erzng and Erzngain Armenian sources, Arıngam, Arsingan and Erzingan in Byzantine sources, and erzencan in Arab sources. After the conquest by Turks, the city was called firstly Erzingan, Ezirgan, then today's present name Erzincan. In this study, the names given to Erzincan throughout history have been evaluated by studying historical and literary resources.

Keywords: Eriza, Erzingan, Erzincan.

GİRİŞ

Avrupa'yı Asya'ya bağlayan yollar üzerinde bulunan Erzincan, tarih boyunca güzelliği bakımından seyyahların, tarihçilerin dikkatini çekmiş; "Cennet Ülkesi", "İrem Bağı", "Belkıs şehri", "Gül-i gülistan bağ u bostan, çemenistan ve bülbülistan", "Etrafı dağlık, ortası bağlık" olarak vasıflandırılmıştır.

Erzincan tarih boyunca çeşitli isimlerle anılmıştır. Bu çalışmamızda Erzincan adının tarih süreci içerisinde; sözlüklerde, seyahatnamelerde, ansiklopedilerde, araştırma ve inceleme yazılarında, efsanelerde ve rivayetlerde nasıl yer aldığı araştırılarak kaynakları ile birlikte incelenecektir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında Yukarı Fırat Bölümünde yer alan Erzincan, çeşitli doğal ve beşeri ortam özellikleri bakımından bölgenin diğer kesimlerinden ayrılır. Kuzeyden Giresun, Gümüşhane, Bayburt; doğudan Erzurum, güneyden Bingöl, Tunceli;

* Bu makale, 28 Eylül - 01 Ekim 2016 tarihlerinde Erzincan'da düzenlenen *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

¹ Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Eğitim, Fakültesi, Erzincan-Türkiye rkara@erzincan.edu.tr

güneybatıdan Elazığ ve Malatya; batıdan Sivas illeri ile sınırlandırılan Erzincan, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin birbirine yaklaştığı bir konumda yer alır.²

Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Erzincan, yüzyıllar boyu canlı bir tarih ve kültürel yaşam sürmüştür. Tunç Çağı'ndan beri bir yerleşim olduğu tespit edilen Erzincan, Urartu, Med, Pers, Helen, Roma ve Bizans egemenliğinde kalmıştır. 1071 den sonra Türklerin eline geçerek Mengücek, Selçuklu ve Eretna dönemlerini yaşamıştır. 1473 yılındaki Oltukbeli Savaşı ile Osmanlı hâkimiyetine girdi. I. Dünya Savaşında işgale uğrayan Erzincan 13 Şubat 1918 de Türk Ordusu tarafından kurtarıldı.³

ERZİNCAN ADI

“Can” eki ile sona eren birçok yerleşme vardır. Tercan Mercan, Zencan, Delican v.s. örnekler verilebilir. Bunlar gibi batılıların Euphrates dedikleri Fırat'ın yukarı havzasındaki Karasu'nun hemen kuzeyinde, düzlük bir alana kurulmuş olan Erzincan, “can” eki ile ortaya çıkmış isimdir. Urartulardan günümüze, ovanın çeşitli yerlerinde iskâna açılan Erzincan'ın bölge adı Ekeleatz/Acilisene'dir. Şehir-kale adı ise Erez'dir. İlkçağ ve ortaçağdaki yazılış şekilleri Yeriza, Yertzinka, Arsenga'dır. Ermeniler ise bölgeyi kendi aksanlarına uygun olarak Egeğatz diye söylemişlerdir.⁴

“Erez, Arzinga, Eriza, Aziris gibi kısmen yakın söyleyişlerin temelinde yöresel bir tanrının ya da tanrısal bir da ima yollu bir göndermenin olabileceği de düşünülebilir. Arziya'dan Arzinga ya da Erzinga biçimine geçişin basit bir ifade farklılaşması olduğu anlaşılır olmakla birlikte, Arzingan'dan Aziris'e geçiş, aynı kenti “Arzi” ve “Azir” gibi farklı iki kök isimle anmanın izahı biraz sorunludur. Erzincan adı esas olarak Arzi-Arziya-Arzinga(n)-Erzinga(n) biçiminde bugünkü “Erzincan”a kadar ulaşmıştır.”⁵

1. SÖZLÜKLERDE ERZİNCAN

Kâmûsu'l-A'lâm

Erzincân: Aslı kâf-ı Farisî ile “Erzingân” olup, Erzincân bunun mu'arrebidir; hatta el-yevm bile zebânzedi (Erzingân)'dan galat olarak (Ezirgân)dır. Erzurum vilâyetinde ve Erzurum şehrinin 130 kilometre garb-ı cenûbisinde vakî' sancak merkezi bir şehir olup, Fırat'ın sağ sahilinde yani cihet-i şimâliyesinde ve dağlarla muhât bir ova içinde vâkî'dir. Mes'ele-i zâ'ileden biri Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn'un merkezi ittihâz olunmuştur. Her ne kadar müte'addid zelzelelerden bir dereceye kadar harâb olup eski ehemmiyeti tedennî etmiş ise de yine tahminen 14000 ahâliyi câmi' ve oldukça ticâret-gâh bir şehirdir. Ahâlisinin kısm-ı a'zamı Müslim ve Türk olup kusûru başlıca Ermenilerden ibârettir. Şehrin yirmi kadar câmi' ve mescidiyle birkaç medresesi, 4 kilisesi, biri mülkî ve diğeri askerî olarak 2 Rüştîye Mektebi, müte'addid mekâtib-i sıbyâniyesi; 1250 dükkân ve mağazası, 8 hamâmı, bir kışlası, bir hastahânesi, bir cebhânesi, bir baruthânesi ve askerîye mahsus bir abâ fabrikasıyla bir dabakhânesi vardır. Derûn-ı şehirde ihrâm, seccâde, hamâm takımı, havlu, bez, yün ve pamuktan çatma yastık yüzü ve döşeme takımı gibi mensûcâtla; demir, gümüş ve bakırdan ma'mûlenvâ'-ı masnu'âti'mâl olunarak, bu ma'mûlât ve mensûcâtın bir hayli mikdârı hârice ihrâc olunur. Bakır ma'mûlâtının mikdârı senevî 12000 kıyyeden ziyâdedir.

² Abdülkadir Gül, Adem Başbüyük, Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi, (Osmanlıdan Cumhuriyete Erzincan Kazası), Erzurum 2011, s. 7.

³ <http://www.erzincankulturturizm.gov.tr/TR,57382/tarihce.html>

⁴ Enver Konukçu, Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Al Bayrağımıza Kavuşması, Ankara 2001, s. 1-2.

⁵ Tahir Erdoğan Şahin, Hayaşa Bölgesi Tarihi, C. II, Ankara 2014 s.166.

Bağ ve bahçe ve bostanları dahi çok olup, meyvelerin envâ'ı ve pek iyileri hâsıl olur. Havası mu'tedil ve sağlam ise de dağlarla muhât olmak hasebiyle, yazın ziyâdece sıcak olup, ekser-i ahâlisi o mevsimde yaylalara çıkmaya mecbûr olurlar.⁶

Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları

Erzen: Bu adla karşılaştığımız örneklerde, adın kökeni değişik olabilir. 1. ve 2. Doğu Anadolu'da, Arzan diye anılan iki yerleşimin adı. Buradaki Erzen kökeni, yukarıdakilerle aynı olmayabilir. Ve örneğin Farsçada "Darı" anlamındaki Erzen'den gelmiş olabilir. Bu Erzen'i diğerlerinden ayırmak için, Araplarla İranlılar, Erzen-i Rûm (Romalılar yani Bizanslılar elindeki Erzen) diye anıyorlardı; bu deyiş Türk ağzın da Erzurum oldu. Aslında o yöredeki önemli tarihsel kent Theodosiopolis'tir ve Erzen onun yanı başında küçük bir yerleşimdi; sonradan ikisi birleşti, birleşik kent bugünkü Erzurum'un çekirdeği oldu.

Arzan: Bu adla karşılaştığımız örneklerde, adın kökeni ve anlamı değişik olabilir.

Arzan. Keza, Arzen, Erzen, Arzun.Siirt ilinde şimdiki bucak merkezi Yanarsu'nun eski adı. Bu kasaba çevresindeki bölgeye, yani Batman Çayı ile Siirt arasındaki bölgeye, Arzanene deniyordu. Arzanene adı, Arzan kök sözcüğüne, Luwi dilinin ve ardılı dillerin"-sal,-yurdu" anlamlarındaki wana/ana takısı eklemekle türetilmiştir. Arzan Ülkesi demektir. Arzan adı, bu yörenin tam ortasında kuzeyden güneye akıp Dicle'ye katılan Garzan Çayının adında hâlâ yaşıyor. Bütün bu adlardaki Arzan'ın aslı Ardana/Artana olabilir.

Arzan Can. Keza Erzinkan, Erzincan. İl merkezi kentimiz. Arzan Can, Arap ağzındaki biçimidir. Ermeniler Erez, ya da Erzngan diyorlardı. Sanıldığına göre bu ad, ilkçağ Ermeni dilinde "Kayalı, Taşlı" demek olan Eriz sözcüğünden gelmedir.

Orasa: Erzincan'ın ilkçağdaki adını aslı, Herzfeld'e göre Hitit belgelerinde anılan Urussa'dır (Asur belgelerindeki biçimi: Urusu); bu da Ptolemaios'ta sözü geçen Orsene ve Procopius'un andığı Oresene bölgesine adını veren kenttir. Roma ve erken Bizans çağlarında Orosadiye anılmaktaydı; Ptolemaios'ta Orsa/Orse denen kent de budur.

Bu eşitlemelerin doğru olduğunu ya da yanlış olduğunu güvenle söylemek için dayanağımız yoktur. Orosa, Urussa adlarının anlamını saptamak bakımından da aynı durumdayız.⁷

2. ANSİKLOPEDİLERDE ERZİNCAN

İslâm Ansiklopedisi (Diyanet Vakfı Yayını)

Erzincan adının, Strabon'un İlkçağ'da bu bölgede bulunduğunu belirttiği Eriza şehriden geldiği söylenir; yine bu bölgeden bahseden Grek kaynaklarında Aziris adıyla gösterilen şehrin de Erzincan olması mümkündür. Şehrin adı Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng ve Erznga; Bizans kaynaklarında Aringam (Arıngan), Arsingan, Erzngan; Arap kaynaklarında ise Erzencan şeklinde geçer. Türk fetihlerinden sonra şehrin adı önce Erzngân, Ezirgân olarak söylenmiş, ardından bugünkü şeklini almıştır.⁸

İslâm Ansiklopedisi (MEB Yayını)

"Erzincan'ın kadim çağ tarihi hakkında esaslı bir bilgi yoktur. Strabon'da Akilisene adı ile zikredilen ve başlıca şehri Eriza olan bu havalide, Erzincan şehrinin mazisi, ermeni kaynaklarına göre, milattan evvelki devirlere kadar çıkar. Fırat kenarında gösterilen Aziris'in Erzincan'a tekabül etmesi mümkündür. Erzincan'ın adı, bilhassa Selçukluların Anadolu'yu feth

⁶ Şemsettin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm, C.2, s.27, İstanbul, 1306/1889.

⁷ Bilge Umar, Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları, İstanbul 1993, s.117 s.620.

⁸ İsmet Miroğlu, "Erzincan". DİA, c. XI. İstanbul 1995, s. 318.

etmelerinden sonra sık sık geçer; bazen Erzingân (halk arasında Ezirgân) denildiği gibi, garp vekayinâmecilerinde bundan bozulma şekiller de yer alır.”⁹

Yurt Ansiklopedisi

“Fırat’ın yukarı havzasında, tarihin çeşitli dönemlerinde doğu-batı, kuzey-güney yönlerine giden ticaret yolları kavşağında bulunan Erzincan’ın kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Asur kaynaklarında geçen Zuhma (Suhma) yörenin bilinen en eski adıdır. Fırat Irmağı’nın kıvrılarak büyük kavis oluşturduğu bir alanda bulunan Zuhma, güneyde İşuva Kuzeyde Azzi-Hayaşa ülkeleriyle çevriliydi.

Aynı yöre ünlü coğrafyacı Strabon’un yapıtında (M.Ö.64/63-M.S. 23), Akilisene diye anılmaktadır. Erzincan adının Eriza’dan geldiği sanılmaktadır. Bu bölgede kurulmuş olan Eriza Kenti, kimi tarihçilere, Erzurum’un batısında, Karasu üzerinde bulunmaktaydı.

Eriza adı, Selçuklularca Erzingan olarak kullanılmış, daha sonra Erzincan biçimini almıştır. Erzincan adı, bir söylentiye göre, Aziriz’den gelmektedir: Selçuklular Aziriz adını çok beğenmiş ve buna, “Rahmet yağarsa can Azirizcan, rahmet yağmazsa yan Aziriz yan.” biçiminde bir tekerleme uydurmuş, bu tekerlemedeki Aziriz sözcüğü zamanla değişerek Erzincan biçimini almıştır; Erzincan da bu sözcükten türemiştir.”¹⁰

3. SEYAHATNAMELERDE ERZİNCAN

Elhac Zeynel Abidin-i Şirvanî

“...Anadolu bilâdından bir şehri hürrem ve bir Medine-i behcedtev’emdir. Nüzhetül kulüp sahibi Hâce Hamdullah Müstevfiye göre: İran beldelerinden olup, nice seneler Rumlar’da tasarruf etmişlerdir.

Düz bir yerde kâimdir, dört tarafı gayet açıktır. Şehrin üç veya dört tarafı mamur-ı abadandır. Nahiye ve köyleri güzel yapılmıştır. Şehirde ve kurasında çok sular akar; bütün imaretlere ve binalara sarîdir. Takriben dokuz bin haneden ibarettir. Ekser imaretleri dil-güşâdır. Kalasının duvarını Alaeddin-i Keykûbad-ı Selçukî, yonu taşından yaptırmıştır. Sokakları mükellef, dükkânları musakkattır. Kervansarayları güzel, tekâyası merguptur. Kahvehaneleri dil-guşa, mescitleri ibadetfezadır. Bu şehirde dört mevsim hükmünü icra etmektedir. Toprağı mûmbit, suları lezzetlidir. Havası ceyyit ve nafidir. Zemini tarebengizdir. Toprağı güzel, bağları ve bahçeleri çoktur. Meyveleri mebzul ve mütenevvidir. Gölgelekleri pek çoktur. Mahsulatı güzel, hububatı makbuldür. Halkı umumen hüsnü cemal sahibidir, muhlis ehli hal ve kemaldır.

Şehir ve kura sekeneşi Hanefiyü’l-mezhep, dağ sükkânı alevidir. Köşe ve kenarda bazı Hıristiyanlar da vardır. Rakimü’l-huruf, seyahat âleminde ab u havası ve ferah ve rahatı Erzincan’a benzer pek az şehir görmüştür.

“Erzincan eğerçi küçüktür. Lâkin gayet safalıdır. Fırat net şehre bir fersah mesafeden geçer”¹¹.

İbn-i Bibi

“Erzincan şehri ki, güzel buk’aları ve mesireleri vardır ve Fırat nehri arda caridir, badi sabanın güzergâhıdır. Havası lâtiftir. Gül gülüstandır, benefşe çiçekleri ile müzeyyendir, etrafı dağlıktır.

Bütün huzuzat orada mevcuttur. Sakinleri irtikâbı menahi, ittiba-i melâhi ile hodbindirler. Hazeyan istimaında suikarin erbabındandırlar.

⁹ Besim Darkot, “Erzincan”, İA, c. IV, İstanbul 1993, s. 338-340.

¹⁰ Yurt Ansiklopedisi, C.IV. s. 2596.

¹¹ Mengüceli, Yıl: I Sayı: 6, Aralık 1979 s. 28.

Erzincan Adı Üzerine

Salhurde ihtiyarların nesayihini, ulülemirin rey ve tedbirlerini isga etmezler ve memleket ümerasının katline azmederler...”¹²

Doğudaki siyasi olaylara zaman zaman değinen meşhur tarihçi İbn-i Bibi'nin, Erzincan tanımlaması dizelerinde göze çarpmaktadır:

Ermen serhaddinde bir ülke var
 Burcda parlak bir yıldız gibidir
 Orası ünlü ma'mûr bir şehirdir
 Her yanı güzel bahar gibi süslenmiştir
 Çevresinde, geniş bir düzlük vardır
 Bağrından akan Fırat, deniz gibidir
 Her dereeden bir çay akar
 Her çayın kıyısında birkaç tanınmış köy bulunur
 Onların her biri cennet gibi güzeldir
 Cennetin bekçisiz oradaki gibi ağaç görmemiştir
 Can'ın köşesi orada rahatlık bulduğu için akıllı kimseler oraya Erz-i Can dediler
 Geliri bakımından köylerin her biri öyle değerlidir ki
 Oraları kimse şehirden ayırd edemez.¹³

Nasuh-üs Silahi (Matrakçı)

“...Zikir olan Erzincan ki Azerbaycan memleketlerinin büyüğü ve Şirvan Gürcülerinin ticaret yeri ve İran-Turan memleketlerindedir.

İdare etmeye muktedir olan Padişah Hazretleri, dağ gibi büyük, deniz gibi kalabalık, bölük bölük askeri ile Fırat ırmağı kenarında yeşil bir yere yıldızlar gibi sabit ve parlak olan beyaz ve otağ kurdu. Konakladığı yer, şekil ve süs yardım tabiatı, huzur nuru ve güzellik sevinç şefkatini verdi. Tam bir insaf ve yaygın bir ikram ile yakın ve uzaklarında olan kendi idaresi altındaki zümrelerin kalplerini gelin yüzü gibi parlak, doymayan güzel gözler gibi ketip edip ve süsleyip bir iki gün kaldıktan sonra, heybeti cihanı kahredici olan (K. S. Süleyman) hükümdara yakışır hücum edici olan ordusu ile Van Gölü'nün kenarında olan Erciş Kalesi'ne varınca meydana gelen yerler bunlardır ki, zikir olunur...”

Perşembe 10 Safer 941 / 20 Ağustos 1534 tarihinde Sivas üzerinden Kanunî Sultan Süleyman'ın ordusu ile beraber Erzincan'a gelen Nakkaş Matrakçı Nasuh verdiği minyatürde, Erzincan'ı dağlar arasında düz bir şehir olarak göstermiştir. Şehir surlarla çevrilmiştir. Surların önünde kademeli birer kaide üzerinde kubbeli iki küçük yapı dikkati çekiyor. Şehrin ortasından bir nehir geçiyor. Surlar, kale içerisinde iki ve tek minareli camilere, büyük yapılara ve evlere yer verilmiştir.¹⁴

Marco Polo

“Büyük Ermenistan büyük bir eyalettir. Arzingân namile yad olunan bir belde ile başlar. Bu beldede dünyanın en güzel yünlü kumaşları dokunur, en güzel hamamlar ve kaplıcalar

¹² Mengüceli, Yıl: I Sayı:6, Aralık 1979, s. 28.

¹³ Enver Konukçu, Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Al Bayrağımıza Kavuşması, Ankara 2001, s. 2.

¹⁴ Haşim Karpuz, “Nasuh-üs Silahi (Matrakçı)”, Mengüceli, yıl: I, Sayı: 8 Şubat 1980, s. 42.

bulunur. Ahalisi Ermenidir ve Tatarlara tabidirler. Orada birçok kasabalar ve birçok kaleler vardır; lâkin bunların en asili Arzingan'dır. Sonra diğer iki belde gelir: Birisi Erzurum ve diğeri Erciş=Arziri'dir. Büyük bir memlekettir ve her yaz mevsiminde şark Tatarlarının bütün askerleri burada ikamet eder, çünkü hayvanları için burada çok güzel meralar bulurlar. Fakat kışın oturmazlar. Zira orada kışın oradan müfakat edip iyi meralı yerlere giderler. (Erzurum vilayeti ve garbî Fırat üzerinde kâim olan Arzingan-Erzincan bir zelzele neticesinde harab olmuş ve 1202=1784 tarihinde yeniden inşa olunmuştur).¹⁵

İbn-i Batûtâ

“Irak sultanına bağlı şehirlerden biridir Erzencan. Bakımlı ve büyüktür. Halkın çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyor. Müslümanlar Türkçe konuşuyor. Gayet muntazam ve canlı çarşıları var. Erzincanî diye bilinen nefis kumaşlar dokunur burada. Ayrıca bölgenin bakır madenleri de meşhurdur. Bakırdan çeşitli ebatlarda kap-kacak ve bizim taraftaki ayaklı çiradanlıklara benzeyen şamdanlar yapılır. Bunlara beysus denildiğini belirtmiştik. Burada Ahî Nizameddin'in tekkesinde kaldık. Nizameddin'in tekkesi benzerleri arasında en güzel olanıdır. Zaten Nizameddin de ahılar arasında en ileri ve ulu kişi olarak tanınmakta. Bizi iyi ağırladı.”¹⁶

Kâtip Çelebi

“...Erzurum'dan 40 fersah uzaklıkta ovası bol bir şehirdir. Buradaki bir dağda bulunan bir mağaranın tavanından akan su sert bir taş olur. Bu şehirde birkaç kez deprem olduğundan çok binası yıkılmıştır. Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad kale burçlarını yenilemiştir. Havası güzeldir. Fırat Nehri dışından geçer. Pamuk, üzüm ve meyvesi bol olur.”¹⁷

Klaviyo

“...Erzincan nehir kenarında olan bir ova üzerindedir. Bu nehir, herkesin bildiği gibi, cennetten kaynaklı Fırat nehridir. Şehrin üzerinde bulunduğu ova, geriden bir dağ silsilesi ile çevrilmiştir. Dağların tepeleri karla örtülü olduğu halde, vadilerde kardan bir iz yoktu. Etrafta ve her yerde bağlı bahçeli köyler gözükiyordu. Bütün ova buğday tarlaları ile üzüm bağları ile doludur. Adım başında güzel bahçelere ve verimli tarlalara, tesadüf olunuyor. Şehir pek geniş değildir ve kuleli bir duvarla çevrilidir. Şehrin her evinde teraslar vardır. Evlere damdan dama gidilebiliyor. Şehir çok kalabalıktır ve birçok caddeleri ve meydanları vardır. Buradaki memurların çoğu zengin adamlardır. Bunlardan başka şehirde birçok muteber ve zengin tüccar da bulunuyordu...”¹⁸

Evliya Çelebi

“...Gül-i gülistan, bağ u bostan, çemenistan ve bülbülistandır. Kar yağar ama üç günden fazla durmaz. Daima sebzesi ve çiçekleri eksik değildir. Beğenilenlerinden, bağ ve bahçesi içinde âb-ı hayat akarsuları bol, sahralarda hayrat ve bereketleri çok, geniş ovalara ve bolluğa sahip, her hububatı fazla şenlikli bir Erzincan şehridir.”

Erzene'r-rum şehridendir. Azerbaycan'dan ve Ermen yurdundan değildir. Osmanlı devletinde dört “Erzen”şehri vardır. Biri Erzen şehri, Birecik yakınında Rum derler kalesi Dicle havzası içindedir, o kadar imar değildir. İkincisi Ahlat Erzen'idir ki bütün tarih kitaplarında yazılmış büyük şehirdir. Üçüncüsü Erzene'r-rum ki, meşhur galatı Erzurum'dur.

¹⁵ Ali Kemal, Erzincan Tarihi, İstanbul 1932, s. 296.

¹⁶ Bayram Arif Köse, Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı, Erzincan ve Kars, (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum 2009.

¹⁷ Özden Özdemir, İlkçağ Tarihinde Tercan ve Yakın Çevresi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) İst. 2005, s. 3.

¹⁸ Ahmet Toksoy, “Clavijo'nun Kaleminde Erzincan” Türk Yurdu, yıl. 102, sayı 310, 2013.

Erzincan Adı Üzerine

Dördüncüsü Erzen-i Erzincan'dır ki Anadolu toprağında gayet ılıman İrem bağı gibi cennetbahçeleri içinde bir cennet köşesidir. Nice yüz padişahlar sahip olmak için bu eski şehir üzerine gelip nice savaşlar olmuştur.

Ve bu şehrin havası gayet ılımandır. Doğu tarafında dağ aşırı Erzurum'a iki menzildir. On bir ay kış kıyamet olur. Dağın beri tarafında bu Erzincan'dır. Gül-i gülistan, bağ u bostan, çemenistan ve bülbülistandır. Kar yağar ama üç günden fazla durmaz. Daima sebzesi ve çiçekleri eksik değildir.

Beğenilenlerinden, bağ ve bahçesi içinde âb-ı hayat akarsuları bol, sahralarda hayrat ve bereketleri çok, geniş ovalara ve bolluğa sahip, her hububatı fazla şenlikli bir Erzincan şehridir.

Yiyeceklerinin ve içeceklerinin beğenilerinden, 70 çeşit sulu armudu sicill-i şer-i mübinde yazılıdır. Hattâ bu şehri gezip dolaştığımız günler, Kasım'ı 40 gün geçmiş ve şiddetli kış idi. Paşaya on yedi renkte sulu armutları hediye getirdiler. Ve bağ tefeğinde yapraklarıyla temiz toprağa gömülmüş avnik üzümü getirdiler. Ve zerdalisi, armut kurusu, dut kurusunun beyazı, sarısı, moru ve siyah dutu meşhurdur. Çarşı pazarında dut kurusu satıp nice bin diyara dut kurusu yük yük götürürler, başka tüccarı vardır. Ve dut pekmezinin türlü türlü süsünü baharat ile terbiye ederler. Bi kâse içene hayat ve can verir..."¹⁹

4. ŞİİRİMİZDE ERZİNCAN

Gazel 1

Hâlûni görelî cânım azm-i Hindustân ider
Gönlümi acebleme ger kasd-ı Erzincân ider.

Rûm-İli'n, yüzün görelî gönülüm yurd eyledi;
Görelî gözünü lîkin rây-ı Türkistân ider.

Zülfî özini yüzünde gerçi ki Rüstem diye,
Sen anı başından anla hîledür destân ider.

Gönlümi çekişmesünler billâh leblerüne di,
Bu çekişmek korharam ki aralıhda kan ider.

Hüsünün ışkî niçe Leylî'yi Mecnûn eyledi;
Bes ne aceb k'ola ger bir Ahmed-i Selmân ider.

(Kadı Burhaneddin)

Gazel 2

Gel beri bir dem olalım cânâ cân
Tenlere tenler ulaşsın cânâ cân

¹⁹ Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Evliya Çelebi, İst. Ocak 2013, I. Cilt 2. Kitap, s. 253-254.

Bu letâfet birle var mı bir beden
Cân sıfatlı ola ins ü câna cân

Leblerin la'li verir yâkûta kût
Dişlerin dürrü verir her câna cân

Her ki sen cânân ile cân besleye
Vaslına şükrânedir meccâne cân

Kirpiğin oku belâdır nice bir
Saklana gönül dahi yacana cân

Ol sanem rûhu'l kudüstür ya Mesih
Kim bağışlar hep öpüp koçana cân

Şehî'nin nazmıyla bâd-ı sabâ
Rûm elinden iltür Erzincân'a cân
(Şeyhî)

Erzincan

Hakikat şehri, belde-i tayyibedir bu Erzincan
Feyz-i Mukaddes sırrı, âlemde nurani bir mekân
Lâyık görüp O'nu vakfeylemiş Medine'ye Rahman
"Bütün şark illerine bedeldir" demiş O'na Süphan
Pir Bahaddin, Pir-i Sami, Şah Beşir-i-yil Erzincan
Dede Paşa'da sohbet inci, himmet dertlere derman
Marifet güneş, feyiz derya, tasarrufla kâmilân
Onların devlet, bereketiyle kaimdir bu ekvan
Ravzası orda; divan, dergâhı orda kurmuş Piran
Orasıdır payitaht, nerede bulunursa Sultan
Münafık, münkiri çok, bunlarda Medine'den nişan
Şehir düzde, sokaklar düzgün, evi bahçeli bir plan
Çocuklar şen, analar ihramlı, yok erkekte tuğyan
"Etrafı dağlı, ortası bağlı", hem makam-ı ihsan
Fırat, Eşkisu, Girlevik ilahi lütuf ve gufran

Erzincan Adı Üzerine

Cemâl içindir Celâl; zelzele, hariçler imtihan
 “Erzincan’ı, hatırlamak rabıtabır” demiş merdan
 “Erzincan’a dönmekle ihlâs, teslim bulur müridan”
 Üzüm, elma, kaysısı, hurma; bağı, bahçesi cinan
 Kozu, tozu, loru, kartolu; basdıh, saruç, gül, reyhan
 Bayburt’tan çok, Erzurum’dan az alınmış, özel lisan
 Munis ve nurlu, akça-pakça, ülfet ehli bir insan
 Yâ Rab, yolu gibi düzgün eyle; ver onlara irfan
 Lütfer Fehmi’ye Erzincan hakikatından bir derman
 (Fehmi KUYUMCU)

Erzincan Güzellemesi

Tadına doyulmaz bahar gelince
 Tarifi imkânsız halin Erzincan
 Keşiş Dağı Munzur’a selâm söylerken
 Türkü söyler tatlı dilin Erzincan

Etrafın dağlar ile çevrili
 Böğert, ekşi suyun hoş eder dili
 Siyah üzümün var arının balı
 Açar gülün var bülbülün Erzincan

Yaylağında koyun kuzu kışlanır
 Bin çeşit nakışla bakır işlenir
 Âh Erzincan senden herkes hoşlanır
 Kemer bağlar ince belin Erzincan

Pınarından bir yudum ver yâre su
 Ovasında baş indirmiş Karasu
 Sevgin hep âşıklara kurmuş pusu
 Reyhani de senin kulun Erzincan
 (Âşık Yaşar Reyhani)

Erzincan Marşı

Tarihten gelir adın

Munzur dağları süsün
Hürriyettir muradın
Yiğidinle ünlüsün

Depreme göğüs gerdin
Bu toprak yurdum diye
Vefa örneği verdin
Milletine hediye

Fırat kenarı bağlar
Neden hep ıssız kalmış
Haber yüreği dağlar
Erzincan'ı el almış

Şahlandı kahramanlar
Milisler heveslendi
Kahrolacak düşmanlar
Terzi Baba seslendi

Tanrı böyle buyurdu
İlham büyük atadan
Erzincan Türk'ün yurdu
Ayrılamaz vatandan
(Tümgeneral Muzaffer Erendil)

Erzincan'a Şiir

Mart nisan ayında açar çiçeği
Meşhurdur peyniri, yağı peteği
Yoğurdu, pekmezi, tandır ekmeği
Kışın sofraları bezer Erzincan.

Cimin'de yetişir üzümün hası
Gevrektir, mayhoştur Sakkı elması
Kuşburnu suyundan doldurur tası
İçmeyenin derdi azar Erzincan.

Erzincan Adı Üzerine

Sansa boğazından gelir trenler
Sıla özlemi ile çalar sirenler
Hayran olar bağlarını görenler
Dilerim değmesin nazar Erzincan.

Keşiş fırtınalı, karın boralı
Eksik olmaz Munzur'ların baranı
Sakaltutan geçitlerin kralı
Bazen yolcuları ezer Erzincan.

Karasu ovidan iner aşığı
Temmuzda ekinler çeker başığı
Beline bağlamış deprem kuşığı
Salına salına gezer Erzincan

Terzi Baba erenlerden birimiz
Salih Baba gönül cihangirimiz
Piri Sami sultanımız, pirimiz
Yolu Buhara'ya uzar Erzincan.

Kapılmış tarihin coşkun seline
Çimen Yaylasından Otlukbeli'ne
Son zamanda geçmiş düşman eline
Olmuş düşmanlara mezar Erzincan.

Buz gibi suları hayat aşısı
Refahiye, Köroğlu'nun karşısı
Geçen sene yandı Eğin Çarşısı
Ilıç'ta külleri tozar Erzincan

Durup durup derinlere dalmışsın
Sevenleri gurbet ile salmışsın
Kudret menzilinden tuzu almışsın
Kemah'ta eylersin pazar Erzincan.

Ekşisu'dan içtim şifadır diye
 Beytahtı'na gittim sefadır diye
 Şeyhettin oturmuş vefadır diye
 Senin destanını yazar Erzincan
 (Şeyhettin Yalçınkaya)

5. DİĞER KAYNAKLARDA ERZİNCAN

Belkis

“Bu son ziyaretimde Erzincan kasabasının 1600 evde 9 bin kadar nüfuslu buldum. Cihan Harbi'nden evvel 6000 evde 22 bin nüfus varmış. Vilayetin nüfusu da 65.000 tahmin olunuyor. Halbuki Cihan Harbi'nden önce 135.000 imiş.

Erzincan hakkında halktan şunları dinledim:

“Selçukîler zamanında Erzincan'ın adı Belkis imiş. Tavaifi mülûktan Melik Salih buranın hükümdarı imiş. Şiilik buraları istilâ ediyor diye Belh'de Harzem şahının şeyhülislamı bulunan Mevlâna'nın babasını davet etmiş. Halk Van Gölü sahilindeki Ahlat'a kadar istikbale gitmişler. İstikbalde Erzurum halkı dahi bulunmuş.

Mevlâna'nın babası, Belkis şehrini görünce şöyle demiş: “Erzen cani men amed” Türkçesi “Burası benim canıma lâyük geldi!” Halk da teberruken (uğur sayarak) Belkis şehrine Erzincan demişler. Melik Salih de Mevlâna'nın babasını Erzincan'da reisü'l-ulema nasbetmiş (atamış). Burada ilk Mevlevî tekkesini de bu zat yapmış.

Mevlâna babasıyla Erzincan'a geldiği zaman bir yaşında imiş. Alt yaşına girdiği zaman Selçuklu devleti Padişahı onu Konya'ya yanına aldırılmış. Artı sonraları da Konya Mevlevîlerinin merkezi ve Selçukîler de Mevlevî olmuşlar.”²⁰

Aslan Kân

“...Erzincan önceleri Fırat ırmağının iki tarafında yüz binlerce nüfusu olan bir şehirmiş. Anlatıldığı gibi eserleri, kaplar, paralar da çıkmaktadır. Yine bunun gibi bu şehirde be de nisbet edilebilecek bazı izler var... İncelemeye değer bir iz de Erzincan'ın dört köşesinde çok eski oluşu seçilen taşlarda ve koyunun yapılışında göze çarpan koyun dikilmiş olmasıdır. Bizim yorumumuz Erzincan'ın çok eski bir Türk yurdu oluşu ve içinde Oğuz törelerine bağlı bir halkın “Arşan-Arşlan” boynunun bulunması yönündedir. Zaten Erzincan adı da aslında Arşlan Kân, hafifletilerek Erzincan olmuştur ki, yerli halk bugün bile böyle söylemektedir...”²¹

Erzinga

“... 484 (10 Mart 1045) tarihinde, insanlar, Allah'ın şiddetli hiddetine maruz kaldılar. Tanrı, öfkeli bakışlarını mahlûklara tevcih etti. Korkunç bir zelzele oldu ve Peygamberin “O zemine nazar ettiğinde titrer” (Mezamir, CIV) diye söylemiş olduğu veçhile bütün yeryüzü sarsıldı. Bütün arz ve mahlûklar bu suretle çalkalandılar. Egeğiatz mıntıkasında birçok kiliseler temelinden yıkıldı ve Erzinga denilen şehir kâmil harap oldu. Toprak yarıldı, erkek ve kadınlar derinliklerine yuvarlandılar ve bunların derinliklerinden gelen acı feryadları günlerce işitildi. Yaz mevsimi idi. Sarsıntılar bütün sene devam etti. Günahlarımızdan dolayı, Allah'ın hiddetine

²⁰ Kazım Karabekir, Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu, 2. Baskı, Ankara, Ekim 2001, s. 113-114.

²¹ Erzincanlı Ömer Halis Bıyıktaş, Mete'nin Tatung- Fu Çin Sındığı Savaşı, İstanbul, 1935.

maruz kalan mahlûkların âkıbetini nakletmek imkân haricindedir. Bu yaz mevsiminde, yeryüzü karanlıkla örtülmüştü, güneş ve ay kana boyanmış gibi doğuyorlar ve ancak göğün ortalarına çıktıkları vakit berraklıklarını kazanıyorlardı.

Strabon'un ve Ptolémée'nin "Aciliscéne" diye kaydetmiş oldukları Egeğiatz bölgesi, Dördüncü Ermenistan'da bulunuyordu. Başlıca şehri de Erzinga -bugünkü Erzincan- idi. Bu gün, bütün mntıka bu şehrin adı ile anılıyor. Bu şehir daha eski zamanlarda "Eriza" tesmiye ediliyordu. Bu, IV. asraaid bir müverrih olan Agathange'nin kitabında görüldüğü "Ezez" şeklinin muzafunileyh (genetif)'i olsa gerektir. Grekler, bu şehri "Justiniapolis" tesmiye ediyorlardı..."²²

Eriza

"Tarihte Eriza ve Erez, Erzenga namlarile yad olunuyordu. Strabon bu şehre Asilisen namını vermiştir. Yakutulhamevi Muaccemülbüldan nam eserinde şu suretle tarif ediyor:

"E üstün sonraki harf sakın, z üstün, n sakın, cim elif ve nun ile dir. Ahalisi kâf ile Erzingân derler. Şöhret bulmuş güzel şehirdir. Meyvaları çok hoş yerdir. Rum beldeleriyle Ahlat arasında Ermenistan'dadır. Erzurum'a yakındır. Amasya tarihinde şöyle yazılıdır; "Ersen oymağı, Ersan han denmekle meşhur bir "Becenek" hükümdarından türemiş olup elyevm (Erzincan) ve Türkler arasında (Erzingan) denmekle meşhur olan belde bu hükümdar (Ersan Han) adından galat olarak Becenek'lerin vatanı olmuştı.

Erzincan isminin menşei hakkında katî malûmat elde edilememiştir. (Mercan, Tercan, Kuzucan, Vican...) gibi aynı vezinde birçok isimlerin bu havalide bulunması Erzincan'ın bu nam ile tesmiyesi için esaslı bir sebep olmak lazım geldiği zehabını uyandırmaktadır. Sandalgıyan Ermeni tarihinde Terdchan (Tercan) suretinde yazarak Terdijan şeklinde bu imlânın müraccah olduğunu bilâ izah yazıyor."²³

Ezilen Canlar

"...Erzincan bir şehir adıdır şu anda ve bir kelimedir günümüzde. Erzincan'ı tarih, coğrafya, dil ve edebiyat açısından ele aldığımızda verilen adın uygun bir seçim olduğunu anlıyoruz. Tarihine baktığımızda Türk boylarından Erzın'lerin bu verimli ovaya yerleşerek kendi adlarını verdiklerini görüyoruz. Böylece şehrin adı belirlenmiş oluyor tarih açıdan. Coğrafya bakımından düşündüğümüzde bilindiği gibi zelzele (deprem) çizgisi Erzincan'ımızın üzerinden geçmektedir. Birçok zelzele felâketiyle karşılaştığını bildiğimiz bu şirin beldeye "Ezilen Canlar" anlamında olabilir. Dil ve edebiyat açısından düşünüldüğünde, Er'i, zennesi (erkeği, kadını) can alan memleket, kısaca Er'i, zen'i can olup, Erzincan diye çağrılıp, isimlendirilebiliyor. Bütün insanları can olduğundan Erzincan...

En mühim özelliği Erzincan Halkının gerçekten Allah vergisi çok samimi, içli, duygulu, mert ve can insanlardır. Komşu vilayet Erzurum'dan gelirken Tercan, Mercan, Vican ve Erzincan bu can havayı kişiye hemen verebiliyor. Munzur (Monzur) dağları eteklerinden çıkıp Erzincan'ın güneyindeki köyleri sulayan, hayat veren Mercan suyu ayrı bir konudur.

Erzincan'da Mengüç oğullarının kurduğu beylik esas itibariyle Kemah kalesi ve çevresinde, Urartular şehrin merkezine yakın Altıntepe ve civarında yerleşmişlerdi, fakat bizce Erzincan'da yerleşen Türk boylarından şehre isimlerini "Erzin" aşiretinin verdiği belirleniyor. Ayrıca Erzın adına güney Anadolu da bir yerleşim merkezi olduğu biliyoruz bugün..."²⁴

²² Urfalı Meteos Vekâyi-Nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, (çev. Hrant D. Andreasyan), notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, Ankara, 1987, s.81.

²³ Ali Kemal, Erzincan Tarihi, İstanbul 1932, s. 292-294.

²⁴ Yılmaz Çetin, "Erzincan Üzerine", Mengüceli Aylık Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, Erzincan, Kasım 1979, Yıl: I Sayı: 5, s. 9.

Erzincan

Erzincan 1514 yılında eyalet (Erzincan eyaleti), 1534 yılında kaza (Kemah →Rum eyaleti), 1836 yılında kaza (Erzurum →Erzurum eyaleti), 1865 yılında sancak (Erzurum vilâyeti), 1924 yılında vilayet (Erzincan) olmuştur.²⁵

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışmada Erzincan adı çeşitli kaynaklardan araştırılmış ve otuz söyleyiş biçimi tespit edilmiştir. Erzincan adı ile ilgili Internet ortamında, il ile ilgili yapılan broşür ve yıllıklarda yaygın olarak: “Rahmet yağarsa Can Aziriz can, rahmet yağmazsa yan Aziriz yan” tekerlemesi yer almakta ve Erzincan adıyla ilgili kaynak olarak gösterilmektedir. Erzincan adı ile ilgili tarihi kaynaklara müracaat edilmemekte aynı tekerleme kopya edilerek yayınlanmaktadır. Erzincan adının ilk çağda Strabon’un Akilisene dediği bölgede yer alan Eriza şehri olduğu sanılmaktadır. İlk çağda: Arziya, Erez, Orsa, Orse, Urussu; Grek kaynaklarında: Aziris; Arap kaynaklarında: Erzencan; Bizans kaynaklarında Aringam (Aringa), Arsingan, Erzingan Ermeni kaynaklarında: Erez, Erzng, Erzingan biçiminde söylenmiş ve bugünkü Erzincan şeklini almıştır.

KAYNAKÇA

- Bıyıktaş Ö. H. (1935). Mete'nin tatung- fu için sındığı savaşı, İstanbul.*
- Çetin, Y. (1979). “Erzincan üzerine”, Mengüceli Aylık Kültür Araştırma ve İnceleme Dergisi, Erzincan, Yıl: I Sayı:5.*
- Darkot, B. (1993). “ Erzincan”, İA, c. IV, İstanbul, s.338-340.*
- Gül, A. ve Başbüyük, A. (2011). Bir tarihi coğrafya incelemesi, (Osmanlıdan Cumhuriyete Erzincan Kazası), Erzurum.*
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2013). Evliya çelebi, İst. I. Cilt 2. Kitap.*
- Karabekir, K. (2001). Erzincan ve erzurum'un kurtuluşu, 2. Baskı, Ankara.*
- Karpuz, H. (1980). “Nasuh-üs silahi (Matrakçı)”, Mengüceli, yıl: I, Sayı:8, s.42.*
- Kemali, A. (1932). Erzincan tarihi, İstanbul.*
- Konukçu, E.(2001). Büyük güçler ve ermeni kıskacındaki erzincan'ın al bayrağımıza kavuşması, Ankara.*
- Köse B. A. (2009). Ortaçağ seyahatnamelerinde trabzon-erzurum güzergâhı, erzincan ve kars, (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum.*
- Miroğlu, İ. (1995). “Erzincan”, DİA, c. XI. İstanbul.*
- Özdemir, Ö. (2005). İlkçağ tarihinde tercan ve yakın çevresi, İstanbul Üni. Sosyal Bil. Enst. Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.*
- Sezen, T. (2006). Osmanlı yer adları, Ankara.*
- Şahin, T. E. (2014). Hayaşa bölgesi tarihi, C.I-II, Ankara.*
- Şemsettin Sami (1889), Kâmûsu'l-A'lâm, C.2, s.27 İstanbul.*
- Toksoy, A. (2013), “Clavijo'nun kaleminde Erzincan”, Türk Yurdu, 33/310, Ankara.*
- Umar, B. (1993). Türkiye'deki tarihsel yer adları, İstanbul.*
- Urfalı Meteos, Vekâyi-Nâmesi (1987). (çev.Hrant D. Andreasyan), notlar. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, Ankara.*
- Yurt Ansiklopedisi C.IV. s. 2596.*
- <http://www.erzincankulturturizm.gov.tr/TR,57382/tarihce.html>

²⁵ Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s. 174.